
ÇİN-SOVYET İTTİFAKI DÖNEMİNDE (1950-1963) ORTA ASYA

Selçuk ÇOLAKOĞLU

*Adnan Menderes Üniversitesi
Nazilli İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
Araştırma Görevlisi*

ÖZET

Ulusal çıkar kavramı, uluslararası ilişkileri belirlemede çok önemli bir yere sahiptir. Bu kavramın uluslararası alanda taşıdığı önem, 1950-1963 dönemindeki Çin-Sovyet ilişkilerinde çok açık olarak görülmektedir. Bu dönemde Çin ve Sovyetler Birliği, ideolojik birlikteliğe rağmen, ülkelerinin çıkarları için amansız bir rekabete girmişlerdir.

Orta Asya üzerindeki nüfuz mücadelesi, komünist kardeşliğe dayalı Çin-Sovyet ittifakını sona erdiren en önemli unsurdur.

Anahtar Kelimeler:

Çin-Sovyet İlişkileri, Orta Asya, Sincan, Uygur, Kazak

GİRİŞ

Bu makalede Çin-Sovyet İttifakı döneminde Orta Asya'nın durumu ve iki ülke ilişkilerine etkisi incelenecektir. 1950-1963 yılları boyunca süren ittifak döneminin en büyük özelliği, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) aynı ideolojiye (komünizm) sahip olmalarına rağmen kendi ulusal çıkarlarını öncelikli olarak gözetmekten kaçınmamalarıdır. Stratejik, siyasi ve ekonomik açıdan büyük bir öneme sahip Orta Asya üzerinde dost ve müttefik iki ülke gizli bir rekabete girmişlerdir. 1963'ten sonra bu gizli rekabet doğrudan düşmanlığa dönüşmüştür.

Ulusal Çıkar kavramı ise bu çalışmanın ana yaklaşımını oluşturmaktadır. İlk olarak bu kavramı açıklamak gerekmektedir. Bir devlet için gerçek sorun kendi çıkar ve arzularının başka devletlerinkine çatışmasıdır. Frankel'e göre "ulusal çıkar" stratejik, siyasi ve ekonomik boyutları içermektedir. (Frankel, 1970:54)

Bu üç boyut arasındaki ilişki ise daima hassas olagelmıştır. Ulusal hedefler siyasi olarak belirlenir, stratejik hedefler onlara hizmet eder ve ülke ekonomisi ise gerekli kaynağı sağlar. Bu yüzden ekonomi bir sınırlandırıcı olduğu kadar, kaynak olarak işlev görür. Güvenlik, tarih, etniklik ve ideoloji gibi diğer unsurlar da bu sınıflandırma ile karşılıklı ilişki içindedir. Çin-Sovyet ilişkilerinde de çıkar çatışmaları bu sınıflandırma içinde incelenebilir.

Orta Asya üzerindeki rekabet daha çok Çin Türkistan'ı, Doğu Türkistan veya resmi adıyla Şincang¹ denen bölge üzerinde gerçekleşmiştir. Türk kökenli halkların yaşadığı bu bölgedeki rekabet 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kızışmıştır. Çarlık Rusyası 1882'de genel olarak bugünkü beş Orta Asya cumhuriyetinden oluşan Batı Türkistan'ı ele geçirdiğinde, Uygur Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Doğu Türkistan'da zayıf bir Çin egemenliği vardı. Bu tarihten 1949'a kadar süren mücadele ise güçlü Çarlık, sonra da

Sovyet Rusyası'nın Doğu Türkistan'a nüfuz etme çabası ile zayıf Çin'in bunu engelleme gayretlerinden ibarettir.

1949'dan önce Şincang Çin tarafından tam anlamıyla yönetilemedi. Milliyetçiler de dahil olmak üzere, hiçbir merkezi Çin rejimi bölgeyi tam anlamıyla kontrol altına alamadı. Bunun üç temel sebebi vardı: İlk olarak Şincang'da sürekli isyanlar ve Çin'de ise iç savaş vardı. İkinci olarak Rusya'dan bölgeye geçişin çok daha kolay olması, Şincang'ın Rus ekonomisinin ve siyasetinin fiili tekeli altına girmesine yol açmıştır. Üçüncü sebep ise Şincang'ın Çin'den çok uzak olması ve iki merkez arasında yeterli ulaşım altyapısının olmamasıdır.

Bu yüzden bölgenin ekonomik kaynakları ve doğal zenginlikleri dış politikada pazarlık konusu haline geldi. ÇHC'nin 1950'lerdeki temel politikalarından biri Şincang'ta kendi denetimini sağlamak olmuştur. Bu da Çin'in Bölgede çıkarları bulunan Sovyetler Birliği ile arasının açılmasına yol açmıştır.

Şincang, Çin'in en geniş idari bölgesidir ve 1,646,800 km karelik yüzölçümü ile tüm Çin'in 1/6'nı oluşturmaktadır (McMillen, 1979:2). Yukarıda kısaca değindiğimiz gibi bu bölge coğrafi uzaklığından ötürü ilk çağlardan beri yeterli ulaşım ve iletişim ağına sahip olamamış ve bu yüzden merkezi Çin'den kopmuştur. Çok geniş bir alan kaplayan bölgenin güneydoğusundaki Taklamakan Çölü Çin köylülerinin buraya gelmesine engel olmuştur. Bölgenin güney ve güneydoğusunda ayrıca yüksek sıradağlar vardır. Altunşan dağları güneybatıdaki komşu Qinghai'ye sınır oluştururken Kunlun dağları da güneydeki Tibet için etkili bir doğal sınır oluşturmaktadır. Güneydoğuda ise üç önemli sıradağı olan Karakorum, Hindikuş ve Pamir birbiriyle buluşmaktadır. Şincang'ın kuzeybatı sınırı boyunca uzanan Tarbagatay dağları bölge ile eski SSCB arasında bir engel teşkil etmektedir. Burada ulaşım ancak tarihi birkaç geçitten sağlanmaktadır. Bunlar Çungarya Kapısı ile İli Nehri Vadisi'nin kuzeyidir.

1 Şincang veya Xinjiang, Çince'de "yeni sınır", "yeni kazanılan yer" anlamına gelmektedir. Bu ad bölgeye 1884 yılında Mançu-Çin yönetimi tarafından verilmiştir (Cengiz, 1997:1405). Makalede resmi adı olması dolayısıyla Şincang kelimesi kullanılmıştır.

Coğrafi açıdan bölge, üç önemli alana ayrılabilir: Kuzey, Tianşan Bölgesi ve Güney. Bölgenin dörtte birini kaplayan Kuzey yeterince yağış almaktadır ve bu yüzden ormanlık ve yeşilliktir. Tianşan, bölgenin başlıca tarım alanıdır. Tarım havzasını da kaplayan Güney ise son derece kurak bir alandır ve Taklamakan çölünün merkezi durumundadır.

Makalede öncelikle ÇHC ve SSCB'nin Orta Asya'daki siyasi politikaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun dışında kalan ideolojik tartışmalara ya da genel düzeydeki ilişkilere ancak konunun anlaşılmasına yardımcı olması için değinilmiştir.

İYİ KOMŞULUK DÖNEMİ (1950-1953) Çin-

Sovyet İttifakının Kurulması

Çin-Sovyet dostluğu, 14 Şubat 1950 tarihinde 30 yıllık bir süre için imzalanan İttifak, Dostluk ve Karşılıklı Yardım Antlaşması ile kuruldu. Bu antlaşmada iki ülke Japonya veya başka bir devletin saldırısına karşı birbirine askeri yardımda bulunmayı taahhüt ediyorlardı (Quested, 1984:116). Fakat bu askeri yardımın kapsamı sadece Doğu Asya ile sınırlıydı ve Amerikan saldırısını veya Japonya'nın yer almadığı herhangi bir milliyetçi saldırıyı kapsamıyordu.

Bu anlaşma uluslararası komünizmin nihai hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak görülüyordu. Çin, dünya sorunlarına ilişkin olarak bağımsız rol oynayabilecek bir güce sahip değildi ve bu yüzden Sovyetlerin dostluğuna, ekonomik ve diğer konulardaki yardımına büyük ihtiyaç duyuyordu. Çinlilerin müttefikliği olmaksızın da SSCB, göreceli olarak, uluslararası alanda zayıf duruma düşüyordu.

Bu dönem boyunca Çin, iç savaş boyunca zarar görmüş olan milli ekonomisini düzeltmeye çalışıyordu. Bir tarım reformu gerçekleştirilerek tüm ülkede uygulandı. Ülkenin finans sistemi istikrara kavuşturuldu ve işsizlik oranı azaltıldı. Küçük sanayiler korunurken, tüm büyük-ölçekli işletmeler millileştirildi. Tüm bu gelişmelerin sonucunda Başbakan Zu Enlai ülkenin yeniden yapılanma

sürecinin tamamlandığını ve ülke ekonomisinin öncekinden çok daha iyi olduğunu ilan etti (Medvedev, 1986:9).

1953'ten itibaren Çin, kendi ulusal ekonomisini inşa etmek için İlk Beş Yıllık Planı uygulamaya başladı. Çin, bu plan için Sovyetler Birliği'nden gelecek teknik, ekonomik, ve bilimsel yardımlara büyük ümit bağlamıştı. "SSCB'den öğren" o dönemdeki ana sloganlardan biriydi. Mao 1953'te yaptığı bir konuşmada bu konuya temas ediyordu. (Medvedev, 1986: 9):

"Büyük ulusal yapılanmayı sağlamak niyetindeyiz. ABD'den önce iş başarmak oldukça zor ve (bu konudaki) tecrübemiz yetersiz. Bu yüzden inatla çalışmalı ve Sovyetler Birliği'nin tecrübesinden istifade etmeliyiz. Komünist Partisi üyesi, yaşlı veya genç işçi, mühendis veya teknoloji uzmanı, entelektüel, işçi veya köylü olmamızın önemi olmaksızın bütün her şeyi Sovyetler Birliği'nden öğrenmeliyiz... Ülkemizi imar etmek için tüm ulus olarak Sovyetler Birliği'nden meslek öğrenmeliyiz."

Böylece kısa bir süre içerisinde Çin ticareti Sovyet merkezli olmaya başladı. Aynı zamanda çok sayıda Çinli öğrenci üniversite eğitimi ya da teknik çalışma için Sovyetler Birliği'ne gitti (Medvedev, 1986:27). 1950-60 yılları arasında 8.500'den fazla teknik uzman ve 1.500'den fazla bilim, yüksek eğitim, sağlık ve kültür uzmanı Sovyetler Birliği'nden Çin'e yollandı. Çok sayıda Sovyet askeri uzmanı Çin'de çalışmaya başladı ve değişik zamanlarda 1.000'den fazla Sovyet öğretmen yeni oluşturulan yüksek eğitim kurumlarında ders vermek için Çin'e gitti.

Diğer taraftan 1950'lerde 2.000 civarında Çinli uzman ve 1.000 civarında Çinli bilim adamı Sovyet biliminin ve teknolojisinin ilerlemesi için Sovyetler Birliği'ne gittiler. 1953'e gelindiğinde Çin'in toplam ihracatında Sovyetler Birliği'nin payı yüzde 55.6'ya çıkarken, SSCB'nin dış ticaretinde Çin'in payı yüzde 20'ye ulaştı. (Medvedev, 1986:29).

Ayrıca 1953'e kadar Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) tüm dünyadaki komünist hareketin lideri olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu

liderliği ise Stalin şahsında temsil ediyordu. Ancak onun ölümünden sonra ise durum değişmeye başladı.

Çin'in Şincang'ta Denetimi Sağlaması

Çin Komünist partisi (ÇKP) 1949'un sonunda iktidarı ele geçirdiğinde, Şincang tarihsel pek çok mirasa sahipti. Bu zengin miras ise bölgenin Çin'le bütünleşmesi önündeki en büyük engeldi.

Bölgedeki Müslüman Halk Çinlilere karşı etnik ve dini farklılıktan kaynaklanan geleneksel bir düşmanlık duymaktaydı ve bu Şincang'ta sürekli güvensiz, muhalif ve isyankar bir ortamın oluşmasına yol açmıştı. Kültürel ve ekonomik farklar ise halklar arasındaki husumeti iyice artırmaktaydı. Bu yüzden Çinli komünistler Şincang'a asker sevk ettiklerinde bölgedeki durum oldukça hassastı. 1949'da Şincang, geri ve az gelişmiş bir ekonomiye, Han karşıtı bir tavra, İslami bir inanca ve bölünmüş bir siyasete sahip bir ülke durumundaydı.

Yeni rejim ayrıca Şincang'taki halkların ulusal bağımsızlık hareketlerinden oldukça rahatsızdı. Bazı yerel milliyetçiler tarafından Çin yönetimine karşı 1948 yılında Şincang barış ve Demokrasiyi Koruma Ligi kuruldu (Rossabi, 1975:275). Bu ligin iki önemli lideri olan Burhan ve Seyfettin, komünistlerin eşitlik, özerklik, din özgürlüğü ve milliyetlerin statüsünün tanınması vaatlerinden etkilenerek, Şincang'taki yeni bir yapılanma için Pekin'le işbirliği yaptılar.

Bu dönemde Çin Hükümeti askeri ve ekonomik açıdan bölgede zayıf olmasından ötürü, bölge liderlerine geniş bir özerklik vaadinde bulundu. Ayrıca Moskova'da eğitim görmüş liderlerden Seyfettin'in başkanlığındaki Şincang heyeti Çin-Sovyet müzakerelerine katıldı (Mackerrons, 1994:170).

Mart 1950'de Çin-Sovyet Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Burhan Vali olarak, Seyfettin de vali yardımcısı olarak bölgeye atandı (Rossabi, 1975:275). Pekin iyi niyet göstergesi olarak da Uygurların ve Kazakların Şincang'ta Kril (Rus) alfabesi kullanmalarına izin verdi. Aslında

Çin'in uyguladığı bu politikanın iki temel hedefi vardı. İlk olarak dünyadan soyutlanmış bir rejim olarak Moskova'nın güvenini iyice kazanmak ve bu sayede uluslararası alanda düştüğü yalnızlıktan kurtulmak istiyordu. İkinci olarak göçebe veya tarımsal alanlarda yaşayan Uygurların, Kazakların ve Moğolların Kril alfabesini kullanmasına izin vererek Sovyetlerden gelecek yayınları okuyabilmelerini istiyordu. Böylece Çin'deki bu azınlıklar Sovyetlerdeki azınlıklar gibi komünist propagandaya açık hale geleceklerdi.

Çin-Sovyet Anlaşması Mart 1950'de imzalandı (Jackson, 1962:67). Bu anlaşma ile Şincang'taki petrol ve madenlerin çıkartılmasında işbirliği yapmak üzere 30 yıl süre için Çin-Sovyet anonim şirketlerinin kurulması öngörüldü. Bu anlaşma ayrıca Pekin, Şincang ve Sovyet Kazakistan'ındaki Alma-Ata arasında hava ulaşım tesislerinin kurulmasını ve Lançu-Urumçi-Alma Ata arasında demiryolu inşa edilmesi projesini de içeriyordu. Lançu-Urumçi demiryolu inşası 1952'de başladı (Jackson, 1962:77).

Yine aynı anlaşmaya göre İli, Çu ve Sri-Derya nehirlerini birbirine bağlayan 620 millik bir su yolu inşa edilecekti (Jackson, 1962:77). Böylece Şincang ile Aral Gölü'nü birbirine su yolu ile bağlamak mümkün olacaktı. Sovyetlerin destek verdiği bir rafineri 1953'te Şincang'ın en zengin petrol yataklarının bulunduğu Tuzhantsu bölgesinde inşa edilmeye başladı (Jackson, 1962:78).

Bu anlaşmayla bölgedeki Sovyet varlığı daha da güçlenmiş oldu. Aslında Pekin, Sovyetler Birliği'nin Şincang'taki nüfuzunun artmasından pek hoşnut değildi. Ancak Çin'in ekonomik ve askeri açıdan zayıf olması, onu Sovyet yardımlarına bağımlı kılıyordu. Bu yüzden Moskova'nın bölgedeki nüfuzuna karşı çıkamıyordu.

STALİN SONRASI DÖNEM (1953-1956)

Balayından Çekişmeye Doğru

Stalin'in 5 Mart 1953'te ölümü, Sovyetler Birliği'nin politikalarında önemli değişikliklere sebep oldu. SBKP seçkinleri arasındaki kısa bir çekişmeden sonra, Kruşçev yeni lider olarak ortaya

çıktı. Ancak Stalin'in aksine Kruşçev karizmatik olmaktan ve kitleleri peşinden sürüklemekten son derece uzaktı. Bu yüzden Lenin ve Stalin zamanında SBKP liderlerinin dünya komünizmi başkanı olduğu tartışmasız kabul edilirken, Kruşçev ile bu gelenek yıkıldı. Liderlik konusunda en büyük muhalefet ise Çin Komünist Partisi'nden (ÇKP) geldi. Mao, o güne kadarki karizması ve mücadelesiyle komünist hareketin liderliğine oynuyordu. Dolayısıyla Stalin'den sonra komünist dünyanın liderliği sorunu ciddi bir gündem haline geldi. Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki diğer sorunlara bir de liderlik mücadelesi eklenince, iki ülke adım adım savaşa sürüklenmeye başladı.

1953-1956 arası dönemde iki ülke arasında Stalin zamanında gözardı edilen sorunlar belirmeye başladığı gibi, yeni bir takım sorunlar ortaya çıktı. Sonuçta iki ülke görünürde müttefik ve kardeş gibi hareket ederken, fiiliyatta birbirine karşı gizli ve aynı zamanda sinsî bir rekabet yürütmeye başladılar.

Ancak her şeye rağmen, Pekin ve Moskova arasında ekonomik ve askeri işbirliği bir süre daha devam etti. Mart 1953'te yeni bir Çin-Sovyet Anlaşması imzalandı. Buna göre Sovyetler Birliği, 50'si 14 Şubat 1950'deki anlaşmada belirtilen, 91'i de yeni büyük teşebbüsleri içeren toplam 141 sanayi tesisinin inşası ya da kapasitesinin geliştirilmesi konusunda Çin'e yardım edecekti (Med-vedev, 1986:25). Sovyetler Birliği ayrıca Çin'e yaptığı mali yardımı artırdı ve temel teknik belgeleri ücretsiz olarak Çinli mühendislere ve bakanlıklara devretti.

Diğer önemli bir gelişme Kruşçev'in Çin ziyaretidir. N. S. Kruşçev, N. A. Bulganin ve A. I. Mikoyen'in de aralarında bulunduğu bir Sovyet heyeti ÇHC'nin kuruluşunun beşinci yıl kutlamalarına katılmak üzere Eylül 1954'te Pekin'e geldiler (Rahul, 1982:19). Bu Kruşçev ve meslektaşlarının Mao ile buluştukları ilk resmi ziyaretti. Görüşmelerde çok sayıda anlaşma imzalandı (Med-vedev, 1986:26).

Sovyetler Birliği imzaladığı bir anlaşmaya göre Port Arthur'daki garnizondan çekilecekti ve bu üsteki tüm askeri ve teknik ekipmanları karşılık-

sız olarak Çinlilere devredecekti. Sovyetler Birliği ayrıca Çin ordusuna ekipman ve yeni model silah dağıtımını artırmayı ve eğitim için askeri uzmanlar göndermeyi taahhüt etti.

Sovyetler Birliği metal işleme, petrol çıkarma, gemi tamiri ve hava ulaşımı ile ilgili anonim şirketlerdeki çok sayıda hissesini de Çin'e devrediyordu. Devir işlemleri 1955'te başladı ve şirketler Çin devlet teşekkülü olarak yeniden örgütlendi (Jackson, 1962:68).

Bu anlaşmalar sonraki dört yıl içinde diğer anlaşmalarla tamamlanacaktı. Bunlar; sağlık ve spor, eğitim ve edebiyat alanlarında işbirliği, Çin'in nükleer reaktör ve siklotron üretimine yardım, çok sayıda bilimsel ve teknik belgenin Çin'e devri, karşılıklı olarak kültürel ve ekonomik etkinliklerin yapılması anlaşmalarını içeriyordu.

Diğer taraftan iki ülke arasında bazı sorunlar da bu dönemde çıkmaya başladı. Çin'in başkenti Pekin'de 1953 yılında basılan ve Liu Pei-hua tarafından yazılan bir kitapta SSCB'nin Tacikistan, Kazakistan, Tannu Tuva ile denize yakın Amur Nehri, Kamçatka ve Sahalin yarımadaları üzerindeki topraklarda hak iddia ediliyordu (Rahul, 1982:17). SSCB bu iddiaları gözardı etmeyi yeğleyerek Çin'in "eşitsiz antlaşmalar" (**unequal treaties**) olarak gündeme getirmeye çalıştığı konulara girmedi (Medvedev, 1986:28).

Çinliler 1858, 1860 ve 1881'de imzalanan ve Çin'den Rusya'ya toprak devrini öngören antlaşmaları "eşitsiz antlaşmalar" olarak niteliyordu. Çin bu antlaşmaların o günkü koşullarda zorla imzalatıldığını ve adilane olmadıklarını iddia ediyordu. Ancak bu tür tartışmalar ilişkilerin tamamen koptuğu 1963 yazına kadar çok fazla gündeme gelmedi ve Çin-Rus kardeşliği havasında gözardı edilmeye çalışıldı. Fakat Stalin'in ölümünden sonra bu tür sorunlar katlanarak artmaya başladı.

1953-57 yılları arasında Çin'de uygulanmaya başlayan Beş Yıllık Plan sırasında SSCB, ÇHC'ye hiç bir maddi yardımda bulunmadı (Jackson, 1962:94). Üstelik o dönemde ÇHC'ye verilen genel Sovyet kredilerinin toplamı 1.31 milyar dolardı. Bu rakam iktisadi kalkınma için verilen uzun

vadeli krediler için gözardı edilebilecek bir meblağdı. Ayrıca Çin'in Sovyet yardımı olmaksızın Beş Yıllık Planı başarıyla uygulaması mümkün değildi. Bu yüzden Çin-Sovyet ilişkilerinde ekonomik bazı sorunlar da belirmeye başlamıştı.

Siyasi alanda Sovyet liderleri Çin'in Sovyetler Birliği'ne danışmaksızın Asya'ya yönelik bağımsız politika yürütmesinden rahatsızdı. Diğer taraftan Sovyetler Birliği de Çin'e danışmaksızın dış politikasını yürütmekteydi. Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya ile ani olarak yakınlaşması ve Batı ile daha yakın ilişki kurmak için attığı adımlar buna örnek gösterilebilir. Çinliler Kruşçev'in uluslararası sorunları Batı ile konuşma isteğinden de son derece rahatsızdı.

SBKP'nin Yirminci Kongresi'nden sonra 1954 ve 1955 yıllarında Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik farklılıklar daha çok gün ışığına çıkmaya başladı (Medvedev, 1986:29). SBKP halen dünyada en çok itibar gören komünist partiydi. Ancak bir çok Çinli Marks-Engels-Lenin-Stalin çizgisinin ideal bir şekilde Mao tarafından yürütülebileceğini düşünüyordu. Bu tartışmalar açıktan açığa yapılmıyordu, fakat ilişkilerin genel seyri bozuldukça ideolojik tartışmalar ve liderlik sorunu daha da karmaşık bir duruma bürünüyordu.

Çin'in Şincang'ı Yeniden Örgütlemesi

Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) 1949'dan sonra bölgeye uyguladığı politika, Çinlilerin geleneksel güvenlik stratejileriyle aynı çizgidedir. Güvenlik endişesiyle sınır ve azınlık bölgelerinin merkezi Çin'le bütünleşmesini sağlamak yeni rejimin uyguladığı temel politikaydı. Bu konuda komünist rejimin daha önceki milliyetçilerden hiçbir farkı yoktu. Sınır ve azınlık bölgelerine uygulanan politikada ideolojik amaçlardan çok ulusal çıkarlar gözetilmiştir. Aksi takdirde Pekin'deki komünist rejimin aynı rejime sahip Sovyetler Birliği'nin Şincang'taki varlığından rahatsız olmaması gerekirdi.

ÇHC ulusal çıkarları doğrultusunda bölge ile bütünleşmeyi sağlayacak politikalara öncelik verdi. ÇHC, SSCB gibi birçok milliyetin ve etnik grubun yaşadığı bir ülkedir. Ancak bu grupların sa-

yısı ve genel nüfusa oranı oldukça azdır. Han Çinlileri ülke nüfusunun yüzde 94'ünü oluşturmaktadır (Jackson, 1962:69).

Çin'in ulusal azınlıkları genelde sınır bölgelerinde yaşamaktadır. Özellikle kuzey ve batıdaki sınır bölgeleri geniş bir coğrafyaya ve stratejik öneme sahip nüfusun seyrek olduğu kurak alanlardır. Zengin doğal kaynakların bulunduğu bu alanlar, Mançurya istisna olmak üzere, oldukça geri kalmıştır.

Çin'in milliyetler politikası, belirli etnik azınlıkların yaşadıkları yere göre bir hiyerarşi ile örgütlenerek yerel ya da bölgesel özerklik verme temeline dayanıyordu. Sosyal bünye parti liderleri tarafından şekillendirilmesine rağmen, azınlık bölgelerinde yerel kültürlerin yaşamasına izin veriliyordu. Bu politika da zamanla ulusal kimliğin ve azınlıkların atalarından miras gelen geleneklerin kaybolmasına yol açıyordu. Bunun sonucunda etnik azınlıklar ile Han Çinlileri arasında yüzyıllardır var olan güvensizlik ve düşmanlık duyguları artıyordu. Ne zaman azınlıklar ayrılmak ya da ulusal bağımsızlık isteseler çoğu zaman acımasızca bastırılıyor ve susturuluyorlardı.

1949'daki zaferden önce, Çinli Komünistler federal bir Çin devleti fikrini destekliyorlardı. Fakat zaferden sonra tekçi bir devlet kuruldu. Bunda Çin'deki azınlıkların genel nüfusa oranlarının az olması da etkili oldu. Çinli komünistler Hanları baskın nüfus olarak düşünerek halkların özgür ve eşit federasyonu mitinden vazgeçtiler. Ancak Çinliler yine de tekçi devlet yapısı içinde ulusal azınlıkların yaşadığı bölgelerde hiyerarşik yapılanmaya gittiler. Bu yeni yapılanmanın boyutları ise hiçbir zaman Sovyetler Birliği'ninki kadar ileri düzeyde olmadı.

Bugünkü siyasi-idari yapılanma genel olarak 1953'te oluşturuldu (Jackson, 1962:70). En üst düzeyde Sovyetler Birliği'nin cumhuriyetleriyle özdeşleştirilebilecek **chu** denen "özerk bölgeler" vardır. Ancak Sovyetlerin birlik cumhuriyetlerinden farklı olarak özerk bölgelerin mevcut devlet yapılanmasından tam bağımsız bir birim olarak ayrılma hakkı yoktur. Bilindiği gibi eski Sovyet anayasasında birlik cumhuriyetlerinin federal devletten

ayrılma hakkı sembolik de olsa vardı. "Özerk mıntıkalar" (**chou, district, prefecture**) hiyerarşik yapılanmada ikinci sırada gelmektedir. Üçüncü sırada ise **hsien** denilen "özerk sahalar" vardır.

Yeni rejim Önce Şincang'taki yerel liderlere 1950'lerin başlarında geniş bir bölgesel özerklik ve yetki vaat etti. 1953'te Burhan Çin İslam Birliği'nin ilk başkanı oldu (Rossabi, 1975:275). 21 Kasım 1954'te Şincang'ın kuzey bölgesinde İli Kazak Özerk Mıntıkası kurularak Sovyet yanlısı yaşlı Kazak liderler işbaşına getirildi (Mackerrons, 1994:171).

Son olarak 1955'te komünistler Şincang Uygur Özerk Bölgesi'ni kurdular (Jackson, 1962:72). Seyfettin de Şincang Uygur Özerk Bölgesi'nin ilk başkanı oldu (Mackerrons, 1994:170). Her ne kadar bölgenin ismi büyük bir özerklik verildiği izlenimi veriyorsa da bu oldukça yanıltıcıdır. Bu özerk bölge ile ilgili olarak Çin anayasası dışında hazırlanmış "Özerklik Yasası"nda belirtilen haklar sadece kağıt üzerinde kalmış ve uygulamaya geçirilememiştir. Özerk bölge başkanının tek başına karar verme ve imza yetkisi bulunmamaktadır. Hatta özerk yönetimin Komünist partisi ve Pekin'in izni olmadan bir başka ülke ile ticari anlaşma imzalama yetkisi dahi yoktur. Bölgede özerk yönetimden başka aynı hak ve yetkilere sahip yedi makam daha vardır. Bunlar; 1. Şincang Askeri Bölge Komutanlığı, 2. Şincang Askeri Üretim ve İnşa Komutanlığı, 3. Şincang Komünist Partisi, 4. Şincang Halk Kurultayı Daimi Komitesi, 5. Disiplin Kontrol Komitesi, 6. Siyasi Danışma Konseyi, 7. Şincang Devlet Savunma Güçleri Genel Komutanlığı'ndan oluşmaktadır (Cengiz, 1997:1403).

Çin komünistleri de Ruslar gibi, Sovyet Orta Asyası ve Şincang'da yaşayan halkın büyük çoğunluğu Türkçe konuşmasına rağmen, bölge halkını ayrı ayrı etnik gruplara bölmüşlerdir. Şincang'ta 13 ayrı ulusun içinde gösterilen Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tatarlar, Salarlar ve Sarı Uygurlar hep Türk soyundan gelme halklardır. Üstelik bölgede çok az sayıda bulunan Sibo, Solon, Moğol ve Huiler (Çinli Müslümanlar) için ayrı özerk mıntıkalar (**chou**) ve özerk sahalar (**hsien**) kurulmuştur (Cengiz, 1997:1406).

Şincang'ta 13 ayrı milliyetin varlığı 1953'te kabul edildi. Bunlardan 7 tanesi 1954'te özerk yönetimlere sahiptiler. 1985'e gelindiğinde İli Kazak Özerk Mıntıkası da dahil olmak üzere özerk mıntıkların sayısı beşe ulaştı (Benson, 1988:65). Bayangol-Moğol, Kızılsu-Kırgız, Changji-Hui, Borotala-Moğol ve İli-Kazak adlarıyla anılan beş adet özerk mıntıkası Şincang'ta yer almaktadır.

1948'de Uygurlar bölge nüfusunun yüzde 78'ini oluştururken, bugün bu oran yüzde 49'a düşmüştür (Shingleton, 1997:1). Ancak Doğu Türkistanlılara göre bölgede Çinlilerin iddia ettiği gibi 8 milyon değil, 25 milyon civarında Türk kökenli halk yaşamaktadır (Saray, 1997:1419). Çin yönetimi Şincang'ta çok sıkı bir doğum kontrolü politikası izlemektedir. Çin'deki "Doğum Kontrolü Kanunu"na göre şehirlerde oturanların iki, köylerde oturanların ise üçten fazla çocuk sahibi olması yasaktır (Bekin, 1997:1393). Aslında Çin'in bir milyarı aşkın nüfusu düşünüldüğünde bu uygulama makul karşılanabilir. Ancak Şincang 1.646.800 km kare yüzölçümü ile Çin topraklarının 1/6'sını kaplamaktadır. Nüfusu ise resmi rakamlara göre 16.6 milyon civarındadır ve bölgedeki nüfus yoğunluğu son derece azdır (Sinha, 1998:1). Çin'deki nüfus esasen ülkenin güneydoğusundaki kıyı bölgelerinde yoğunlaşmıştır. İkinci olarak, bu bölge geleneksel bir Çin yurdu değildir. Uygurlar ve Kazaklar çok eski tarihlerden beri bu bölgede yaşamaktadırlar ve bu yüzden zaten çok kalabalık olan Çinlilerle bölge Türklerinin aynı kefeye konulması azınlık haklarının ihlali anlamına gelmektedir.

Tablo 1: Bölge Nüfusunun Karşılaştırılması
(Benson, 1988:35)

Milliyetler	1953 Sayımı	1982 Sayımı
Uygur	3,640,125	5,949,661
Kazak	504,500	903,370
Kırgız	70,000	112,979
Moğol	59,000	117,460
Hui	200,000	570.788
Han (Çinli)	300,000	5,286,533

Üretim ve İnşa Birimi

Sovyet ve Çin komünist partileri arasındaki kardeşlik söylemine rağmen, ÇKP öteden beri Kuzey Çungarya'nın üç yöresindeki (İli, Tabargaytay, Altay) Sovyet nüfuzundan rahatsızdı. ÇKP Şincang'ı Sovyetler Birliği'nden koparıp Çin'le bütünleştirmek istiyordu. Diğer bir sorun da bölgede yaygın olan göçebelikti. Çinliler bölgede iki kademeli bir hayatla karşı karşıya idiler. Uygurlar çiftçilik yaparken, Kazaklar, Moğollar ve Kırgızlar genellikle göçebeliğe dayanan bir yaşam sürüyorlardı.

Uygurlar bölge nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktaydı. 1953 nüfus sayımına göre, Şincang'taki 6-9 milyon nüfusun 3-6 milyonunu Uygurlar oluşturmaktaydı (Rossabi, 1962:276). Uygurlar Şincang'ın güneyindeki Tarım nehri Bölgesi'ndeki köylerde ve kasabalarda yaşıyorlardı. Birçoğu Kaşgar, Aksu ve Hoten gibi önemli şehirlerin etrafındaki tarımsal arazilerde toplanmıştı.

1950'lerin başlarında Uygur çiftçileri genelde göçmen olan Kazak ve Kırgızlara göre Çinlilerle daha az sorun yaşamaktaydı. Güneydeki Uygur bölgesi yeterli doğal kaynağa sahip olmasına rağmen, kuzeydeki Kazak bölgesi doğal kaynak açısından daha zengindi. Bu yüzden Çinli işçilerin çok azı Çungarya'dan Tarım nehri havzasına geçti.

Böylece Çinliler Şincang'ın kömür, çelik ve petrol kaynaklarının bulunduğu Kazak mıntukasında yoğunlaştılar. Ayrıca göç ekonomisi komünist amaçlara karşı büyük bir tehdit oluşturmaktaydı. Çünkü göçebe tarzı hayat, Komünist kadroların Kazak sahalarına ulaşmasını ve onları etkileyebilmelerini zorlaştırıyordu.

Çinliler bu sorunu çözebilmek için, bölgeye yerleşmiş Çinli askerlerden oluşan Üretim ve İnşa Birimini kurdular (Rossabi, 1962:277). Devlet Kazak mahsullerine yüksek fiyat politikası uygulamaya başladı ve sadece çok hareket eden göçebelere karşı onları yerleşik hayata geçirmek için güç kullandı. Komünistler, yerleşik çiftçiliğin sürekli göçebeliğe göre iktisadi açıdan daha avantajlı olduğuna Kazakları ikna etmeye çalıştılar.

Kazaklar da kısa sürede bu kolaylıkları fark etmeye başladılar. Bazıları yerleşik hayata geçerken

ve geniş yerleşim birimleri oluşurken eski feodal bağlar gevsemeye başladı. 1950'lerin sonunda bir çok ortak işletmelerin kurulması, Çinlilerin bölgedeki hedeflerinin yavaş yavaş gerçekleşmekte olduğunu göstermekteydi.

Diğer yandan 1956 Baharıyla birlikte, yüzde 80 oranında tarım işletmesinin bulunduğu güneydeki Tarım Havzası'nda bir çok kooperatif kuruldu. Bu zirai alanda bir devrim niteliği taşımaktaydı. 1954'te Şincang'ta 147 zirai üretim kooperatifi varken Temmuz 1956'da bu rakam 10.781'e ulaştı (Jackson, 1962:79).

Üretim ve İnşa Birimi aynı zamanda ÇKP'nin ve Çin ordusunun Uygurlar ve Kazaklar üzerindeki denetiminin artmasını sağladı. Özellikle Üretim ve İnşa Birimleri Şincang'a doğudan Çinli göçmen yerleştirme konusunda çok önemli bir rol oynadılar. 1954'te İli Kazak Özerk Mıntukası ve 1955'te Şincang Uygur Özerk Bölgesi'nin kurulması, Çin'in idari açıdan bölgede egemen olduğunun resmi birer ilanıydı. Sovyet nüfuzu sadece Kazak aydınlar üzerindeki güçlü etkisini sürdürdü.

İLİŞKİLERİN BOZULMA DÖNEMİ (1956-1963)

Çin-Sovyet İlişkilerinde Gerilimin Artması

Kruşçev'in Nisan 1956'da Stalin'e karşı yaptığı meşhur eleştirisinden sonra, Çin ve Sovyetler Birliği arasındaki siyasi gerilim arttı. Fakat bu tartışmalar 1950 Antlaşması'nın ruhu içerisinde çözüldü. Yine ÇHC ve SSCB arasındaki Uzak Doğu sınırları ile ilgili ilk iddialar Çinliler tarafından Haziran 1957'de ortaya atıldı (Rahul, 1982:21). Çinliler Rusya'nın eşitsiz antlaşmalarla kendisinden aldığı toprakları tekrar talep etti. Ancak Çin-Sovyet sınırları üzerindeki gerilim 1963 yazına kadar ciddi bir sorun olarak gündeme gelmedi.

Bütün bu olanlara rağmen, Mao Zedung Ekim Devrimi'nin 40. Yıldönümü kutlamalarına katılmak için 1957'de Sovyetler Birliği'ni ziyaret etti (Medvedev, 1986:31). Mao kendi yaptığı konuşmada açık bir ağız dalaşına girmezken, karşılıklı eleştiriler kapalı oturumlarda gündeme gelmeye başladı. Çinliler Sovyetlerin tarım ve dış politika-

larını eleştirirken, Sovyetler de Çinlilerin iç ve dış politikalarını tartışma konusu yapıyorlardı.

Sovyet liderleri Çin'deki kolektifleştirme hareketini gerçekleştirmeye yarayan "Üç Kırmızı pankart", "Büyük Uzun Yürüyüş" ve "Dört Şeytanın Tavsiyesi" politikalarından oldukça rahatsızdı. Çünkü bu politikalar, Sovyetlerin tüm Çin'de olduğu kadar Şıncang'taki çıkarlarını da derinden sarsıyordu. Yine de Sovyetler Birliği, Çinlilerin 1958 ve 1959 yıllarında artan yardım isteklerini boş çevirmedi.

Askeri alanda 1957-58 yıllarında bazı sorunlar çıkmaya başladı (Medvedev, 1986:32). Sovyetler Birliği Çin'in kendi atom ve hidrojen bombası ile füze sistemlerini geliştirebilmesi için ihtiyaç duyduğu yardımı gerçekleştirme konusunda isteksiz davranıyordu. Diğer taraftan Çin, kendi topraklarında özel bir radyo istasyonu inşa edilmesi yönündeki Sovyet tekliflerini reddetti ve Sovyet gemilerinin Çin limanlarına girmesine izin verilmesi konusundaki ricaları kabul etmedi. Sovyetler Birliği de nükleer enerjiyle çalışan Sovyet denizaltılarının Çin'e verilmesi talebini geri çevirdi. Kruşçev bu tür sorunları halledilebilir için Pekin'e dört günlük ziyarete çıktı. Fakat Mao- Kruşçev zirvesinde hiçbir somut sonuç çıkmadı (Medvedev, 1986:33).

Diğer bir Çin-Sovyet anlaşmazlığı da 1959 yazında ortaya çıktı (Medvedev, 1986:33). Sovyetler Birliği'nin ABD ile ilişkilerini geliştirme gayreti Çinlileri rahatsız ediyordu. ABD gezisinden sonra ÇHC'nin onuncu yıl kutlamaları için Pekin'e giden Kruşçev, havaalanında son derece soğuk bir şekilde karşılandı. Bu, bir Sovyet liderinin Çin'e o dönemde yaptığı son ziyaretti. Bundan sonraki 25 yıl boyunca böyle bir ziyaret gerçekleşmedi.

Bu dönemde Çin ve Hindistan arasında sınır çatışmaları yaşanıyor. Sovyetler birliği bu sorunda tarafsız bir tutum takındı ama, bu tarafsızlıkta Hindistan'ın çıkarları daha çok gözetiliyordu. Bu durum ise ÇHC ve SSCB arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine yol açtı.

Çin-Sovyet ekonomik ilişkileri de kötüleşmeye başladı. Çin'in Birinci Beş Yıllık Planı boyunca-

ca (1953-58), SSCB Çin'in en büyük ticari ortağıydı. Fakat 1950'lerin sonuna gelindiğinde Çin-Sovyet ticaret hacmi oldukça daraldı. Bu daralmada Büyük Uzun Yürüyüş'ün (1958-60) başarısızlığının yanında ikili siyasi ilişkilerin kötüleşmesinin de etkisi vardır. Sınai ve ziraî ticaret yaklaşık yüzde 30 oranında geriledi. 124 projeye ilişkin Sovyet imar yardımı son derece azaldı. Fakat Çin'deki 66 yerin inşasında işbirliği devam etti. Tüm Sovyet teçhizat yardımı 1961'de beşte bir oranında düştü (Medvedev, 1986:37). Çinliler Sovyetlerin yardımının azalmasını Çin ekonomisinin başarısızlığının başlıca sebebi olarak gördüler.

Zamanla iki ülke arasındaki anlaşmazlıklar diğer komünist partilerde de tartışma konusu oldu. SBKP Merkez Komitesi Haziran 1960'a diğer komünist partilerine "bilgi notu" gönderdi (Medvedev, 1986:34). Bu mesaj Çin'in komünist liderlerini öğreti yönünden eleştiriyordu.

Daha sonra Çinliler, Çin'de çalışan Sovyet uzmanlarının ülkeyi eleştiren bazı belgeler hazırlamasından rahatsız oldular. Bu durumu Sovyetler Birliği nezdinde bir kaç defa kınadılar. Bütün bu gelişmeler sonucunda Kruşçev tüm Sovyet uzmanlarını 16 Temmuz 1960'ta geri çağırdı (Medvedev, 1986:34). Bu, çok aceleyle alınmış yanlış bir karardı. Çünkü bu kararla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler telafisi mümkün olmayan ve her an kopabilecek bir noktaya geldi.

Tam bu sırada Çin çok ciddi bir ekonomik krize girdi. "Üç Kırmızı Pankart" politikasının çökmesi ekonomik yıkımlara yol açmıştı. Sovyet uzmanların geri çağırılması Çin'in bu sorunlarını daha da derinleştirdi ve içinden çıkılmaz bir hale soktu.

Ancak Sovyet uzmanların geri çağırılması iki ülke ilişkilerini tamamen koparmadı. Moskova 1960'ların başında Uluslararası Komünist Partiler Konferansı düzenledi ve Yugoslavya dışındaki tüm ülkelerin komünist partileri bu konferansa katıldı (Medvedev, 1986:35). Aynı zamanda Mao, 1961 yılında Kruşçev ve Brejnev'e içinde olumlu ifadelerin bulunduğu bir Yeni Yıl Kutlama mesajı yolladı (Medvedev, 1986:35). Ancak bu

tür iyi niyet dilekleri sadece sözde kalmaya başlamıştı. Çin Başbakanı Zu Enlai'nin ekim 1962'de Moskova'daki Yirmibirinci SBKP Kongresi'ne katılmasına rağmen, kongredeki konuşmasında SBKP'yi eleştirdi (Medvedev, 1986:37).

Çin tarafından diğer bir radikal adım 1962'de atıldı. Çin, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerine de verdiği genel yardımı almayı reddetti (Medvedev, 1986:37). İki ülke arasındaki kültürel değişim durma noktasına geldi. Sovyet bilimsel ve teknik eserlerin Çin'de basımına son verildi (Medvedev, 1986:38).

Nihayet Ocak 1963'te Çinliler ilk defa Kruşçev'e ismen sataşmaya başladılar (Quested, 1984:116). Bu açık sataşma Çin-Sovyet ittifakının da sonu oldu. 1963'ün başlangıcından itibaren **People's Daily** ve diğer Çin basını Sovyetler Birliği ve SBKP'nin politikalarını eleştiren bir çok makaleyi yayınlamaya başladı.

Şincang'ta Kazak İsyanı

Bu dönemde daha fazla özerklik isteyen bir Kazak ulusal hareketi ortaya çıktı ve bu hareket komünistlerin işbaşına gelmesinden etkilenmedi. Milliyetçi Kazak hareketi, sınırın diğer tarafındaki Sovyet Kazaklarıyla olan temas sonucu güçlenmişti ve bu durum Çin-Sovyet ilişkilerinde önemli bir gerginliğe sebep oluyordu.

1957'de Çin Hükümeti, Şincang'taki milliyetçi Kazak kadroları sözde komünist karşıtlığı ile suçlayarak görevden almaya başladı ve yerlerine genelde Çinli personel yerleştirdi (Mackerrons, 1994:171).

1957'nin başında 629 kırsal üretim kooperatifi vardı ve bunların yüzde 24'ü göçebelikle ilgili idi (Jackson, 1962:79). Bu tarihten sonra bölgedeki Kırsal alanlara yerleşim yerleri kurulmaya başlandı. Bu gelişme Şincang'taki bazı Kazakların Sovyetler Birliği'ne göç etmesine yol açtı. Böyle şehirlerin kurulması İli Kazak Mıntıkası'nın Şincang'la ve Çin'le bütünleşmesini hızlandırdı. Öteden beri kuzey Şincang'ta varolan güçlü Sovyet etkisi zayıflamaya başladı. Kazak bölgesi artık Moskova'yı değil, Urumç'i ve Pekin'i merkez olarak kabul etmeye başladı.

Çinlilerin ılımlı politikaya son vermesi ve 1958'deki hedefleri doğrultusunda radikal bir politika izlemeleri, Kazak milliyetçiliğini tehdit etmeye başladı (Gladney, 1993:277). Bu, göçebelerin hayat sahasının daralmasına ve diğer ekonomik sorunlara yol açtı. Ayrıca komünistler, Kazak muhalefeti dengelemek için bu dönemde mıntıkaya Çinli göçmen yerleştirilmesine hız verdi. Lançu-Hami demiryolunun 1959'da bitmesi, Çinli göçmenlerin gelmesini hızlandırdı (Rossabi, 1975:278). Birkaç yıl içinde Şincang'taki Çinli nüfus 500.000'den 2.6 milyona ulaştı ve bunların çoğu Kazak mıntıkasına meskûn edilmiş bulunuyordu (Rossabi, 1975:279).

Çinliler Şincang'taki Sovyet nüfuzunu kırmaya kalkışınca, bütün Çin-Sovyet ilişkileri hızla bozulmaya başladı. İlk olarak, Çin Başbakanı Zu Enlai tüm Çin azınlık dillerinde Kril alfabesi yerine Latin alfabesi kullanılacağını ilan etti ve bu karar iki yıl sonraki (1962) Şincang Uygur Bölgesel Halk Konseyi'nde onaylandı (Jackson, 1962:73). Latin alfabesi Çin içindeki iletişimi kolaylaştırırken, Çin-Sovyet-Moğol sınırının iki yakasındaki halkları da böldü.

İlk başlarda Çin yönetimi, özellikle Kazak bölgesinde, Kril alfabesinin kullanılmasını hoş karşılamıştı. Çin bu sayede Kazakların ve Uygurların daha güçlü bir komünist propagandayla karşı karşıya kalacaklarını düşünüyordu. Ancak Kril alfabesinin Şincang'ta kullanılmaya devam etmesi bölgedeki Sovyet nüfuzunu daha da artırmıştır. Latin alfabesine geçişle Çinliler bu gidişin önünü almak istediler. Zamanla Uygurlar, Kazaklar ve diğer azınlık grupları ülke içinde iyi bir statü elde edebilmek için Çince'yi öğrenmek zorunda kaldılar. Çinliler bu süreci hızlandırmak için sınır bölgelerinde yeni okullar açtılar. Böylece Çince ülkenin her yerinde resmi ve geçerli bir dil haline geldi. Kazakların Çinlileşme korkusu komünist harekete karşı olan muhalefeti artırdı. Sovyet kazakları ile olan temas, Şincang'taki pek çok Müslüman'ın daha yüksek bir hayat standardına karşı olan arzusunu artırıyordu.

Azınlıkların bu istekleri 1962 baharında ciddi gelişmelere yol açtı. Çoğunluğu Kazaklardan ve

Uygurlardan oluşan 500.000 civarında insan Çin'den Sovyetler Birliği'ne göç etti (Mackerrons, 1994:171). Göçmenler iki tür gruptan oluşuyordu. Birinci grubu Sovyet yanlısı ve Çin karşıtı aydınlardan oluşurken, ikinci grupta daha yüksek geçim koşulları uman göçebeler ve köylüler vardı.

Şincang parti yetkilileri öncelikle propaganda yaparak ve idari önlemler olarak göçü durdurmaya çalıştılar. Ancak bunda başarısız oldular. Çin yönetimi daha sonra Sovyet sınırını kapattı ve tüm mültecilere geri dönme çağrısı yaptı. Bunun üzerine onbinlerce Kazak ve Uygur Kazak Mıntukası'nın Yining kentinde toplanarak Çinlilerin sınırı kapatmasını protesto ettiler (Mcmillen, 1979:123). Çin birlikleri göstericileri kuvvet kullanarak dağıttı. Bazı göstericilerin hayatını kaybettiği olaylarda pek çok gösterici de tutuklandı. Çinliler, Sovyetler Birliği'ni Kazakları yayın yoluyla göçe özendirmeyle ve usulsüz pasaport düzenlemeyle suçladılar.

Çinliler, 26 Mayıs 1962'de kapattıkları sınıra daha da asker yığdılar. Gulca ve Urumçi'de Sovyet konsoloslukları kapatıldı. SSCB de tepki olarak Çin'deki pek çok konsoloslukunu kapattı (Rahul, 1982:21). Bütün bunların sonucunda Şincang'taki ve özellikle İli Mıntukası'ndaki Sovyet nüfuzu sona erdi. Bölgedeki Çin-Sovyet ticareti oldukça düştü ve Urumçi ile Sovyet kenti Aktogay arasında yapılması planlanan demiryolu tamamlanmadan kaldı. Her şeye rağmen Şincang'taki Sovyet yanlısı ve Çin karşıtı eğilim tamamen sona ermedi. İli olaylarının diğer somut bir sonucu da Sovyetler Birliğinin bölgede yaptığı Çin aleyhtarı yayınların artması oldu.

DEĞERLENDİRME

Bu makale iki temel varsayıma dayanmaktadır. Bunlardan ilki "ulusal çıkar" kavramının ülkelerarası ilişkileri belirlemede çok önemli bir yere sahip olduğudur. Bu kavramın uluslararası alanda taşıdığı önem 1950-1963 dönemindeki Çin-Sovyet ilişkilerinde çok açık görülmektedir. Bu dönemde Çin ve Sovyetler Birliği ideolojik birlikteliğe rağmen, ülke çıkarları için amansız bir rekabete girmekten kaçınmamışlardır.

Bu çalışmanın diğer bir varsayımı da Çin-Sovyet ilişkilerinde ulusal çıkar kavramını esas olarak Orta Asya bölgesinin belirlediğidir. Makaleden açıkça anlaşıldığı gibi, özellikle Doğu Türkistan üzerindeki nüfuz mücadelesi komünist kardeşliğe dayalı Çin-Sovyet ittifakını sona erdiren en önemli unsurdur.

Günümüzde Sovyetler Birliği'nin yerini halef devlet olarak Rusya Federasyonu almıştır. Sovyet Orta Asyası olarak tanımlanan bölgede ise 1991'de beş yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Ancak Rusya bölge üzerinde varolan nüfuzunu halen korumaktadır. Çin ise Şincang üzerindeki egemenliğini devam ettirdiği gibi, 2000'li yılların süper devleti olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla her iki ülke halen Orta Asya politikasını derinden etkilemektedir. Bu yüzden iki ülke ilişkilerini etkileyen saikleri iyi bilmek gerekmektedir. Bunun için de ülkelerin tarihi tecrübeleri önem taşımaktadır. Çin ve Rusya'nın geçmişlerine yapılacak farklı yaklaşımlar Orta Asya'nın istikrarsızlığının kökenlerini belirleyebileceği gibi, günümüz gelişmelerini anlamak için ipuçları verecektir. Sonuç olarak, Orta Asya'nın bu mücadeledeki ana rolü henüz bitmemiştir.

KAYNAKLAR

- ALPTEKİN, E. (1988-89) "Relations Between Eastern and Western Türkistan", **The Central Asian Newsletter**, December -January.
- BEKİN, M. R. (1997) "Doğu Türkistan Gerçeği", **Yeni Türkiye**, sayı 16, Temmuz-Ağustos.
- BENSON, L., I. Svanberg (1988) **The Kazaks of China Essays on an Ethnic Minority**, Ekblands, Vasterik-Sweden.
- CENGİZ, İ. (1997) "Doğu Türkistan'ın Hukuki Durumu ve Temel Sorunları", **Yeni Türkiye**, sayı 16, Temmuz-Ağustos.
- CLUBB, E. O. (1971) **China and Russia: The Great Game** New York, Columbia University Press.
- DITTMER, L. (1992) **Sino-Soviet Normalization and Its International Implications, 1945-1990**, Seattle, and London, University of Washington Press.
- ELISION, H. J. (1982) **The Sino-Soviet Conflict**, Seattle, London, University of Washington Press.
- FRANKEL, J. (1970) **National Interest**, London, Pal Mai Press.
- GITTINGS, J. (1968) **Survey of the Sino-Soviet Dispute**, London, New York, Toronto, Oxford University Press.
- GLADNEY, D. C. (1993) "The Muslim Face of China", **Current History**, September.
- GU, X. (1993) "China's Policy Towards Russia", **Aussenpolitik**, 111/93.
- HARADA, C. (1997) "Russia and North-East Asia", **Adelphi Paper**, Volume 310.
- JACKSON, W. A. D. (1962) **The Russo-Chinese Borderlands**, Toronto, New York, London, D. Von Nostrand Company Inc Princeton New Jersey.
- LIJUN, S. (1995) "China's Foreign Policy Under Status Discrepancy, Status Enhancement", **Contemporary Southeast Asia**, September.
- MACKERRONS, C. (1994) **China's Minorities**, New York, Oxford, Oxford University Press.
- MANDELBAUM, M. (1994) **Central Asia and the World**, New York, Council of Foreign Relations Press.
- MCMILLEN, D. H. (1979) **Chinese Communist Power and Policy in Xinjiang, 1949-1977**, Boulder-Colorado, Folkstone-England, Westview Press-Dawson.
- MEDVEDEV, R. (1986) **China and the Superpowers**, Oxford, New York, Basil Blackwell.
- MOLTZ, J. C. (1995) "Regional Tensions in the Russo-Chinese Rapprochement", **Asian Survey**, June.
- MOSELEY, G. (1966) **A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili Kazakh Autonomous Chou**, Cambridge.
- QUESTED, R. K. I. (1984) **Sino-Soviet Relations**, Sydney, Boston, London, George Allen & Unwin.
- RAHUL, R. (1982) **Struggle For Central Asia**, New Delhi, Vikas Publishing House PVT LTD.
- ROSSABI, M. (1975) **China and Inner Asia**, New York, Pica Press.
- SARAY, M.(1997) "Doğu Türkistan Türklerinin Dramı", **Yeni Türkiye**, sayı 16, Temmuz-Ağustos.
- SHINGLETON, W. D. (1997) "In Xinjianag, China's Consolidation Isn't Solid", **The Christian Science Monitor**, 27 August.
- SINHA, P. B. (1998) "Islamic Militancy and Separatism in Xinjiang". **Research Associate, IDSA**. 8 January. <http://www.idsa-in-dia.org/an-jun-7.html>. (30 Temmuz 1998).
- STUART, D. T; Tow, T William (1982) **China the Soviet Union and the West**, Boulder, Colorado, Westwiev Press.
- VOSKRESSENSKI, A. D (1996) **The Difficult Border**, New York, Nova Science Publishers, Inc.
- WILCOX, F. O. (1974) **China and the Great Powers**, New York, Praeger Publishers.

Central Asia in the Period of Sino-Soviet Alliance (1950-1963)

Selçuk ÇOLAKOĞLU

Adnan Menderes University in Turkey Department of International Relations

ABSTRACT

This article analyzes the importance of Central Asia Dimension in the period of Sino-Soviet alliance (1950-1963). In this study two main ideas have been concluded. The first is that 'national interest' is the most important thing in specifying interstate relations. Despite the ideological unity in the alliance period, the People's Republic of China and the Soviet Union could not escape a sharp struggle on the base of national interest.

The second is that the Central Asia dimension was the most important factor to specify the national interest in the context of Sino-Soviet relationship. The struggle for Central Asia affected the overall Sino-Soviet relations in the alliance period.

Key Words:

Sino-Soviet Relations, Central Asia, Xinjiang, Uighur, Kazakh.